

MÄRKMED METSAST

Novembris linastub Eesti kinodes Riho Västriku dokumentaalfilm „Kriimsilm, karuott ja rebane. Märkmeid metsast“. Materjal on filmitud kotkaste söödaplatsil ja selle lähiümbruses. Filmis on erakordsed kaadrid meie suurkiskjatest – hundist, karust ja ilvesest, samuti suurimatest röövlindudest – meri- ja kaljukotkast. Elukate käitumine ja omavaheline suhtlus on kohati etteaimatav, kohati üllatav. Ekraanil nähtava tagamaid avavad lindude osas ornitoloog Tiit Randla ja loomade osas Peep Männil.

[Vaata trailerit](#)

Linnuriigi suured ja väikesed tegijad

Loode-Eestis, Nõva–Riguldi metsade keskel on merikotkastele söödalisa pakutud juba veerand sajandit. Tänu sellele on loetud sadu kotkaste jalarõngaid ning kinnistunud teadmine Läänemere idaosa merikotka populatsiooni ühtsusest Rootsist üle Baltimaade Koola poolsaareni. Eriti palju on taasleide Rootsist, Soomest, Eestist aga ka Lätist, Poolast, Venemaalt.

Tänu kotkaste söödaplatsile aga avaneb ka eesriie muidu varjatud metsaellu.

Selgub, et elu metsas valvavad linnud. Peategelasteks on valvsad, kavalad ja targad rongad. Ronkade kilked ja kraaksatused jutustavad elust metsas. Kes nende keelt mõistab, oskab lugeda looduse raamatut. Linnuriiki esindavad merikotkaste ja ronkade kõrval veel harakad, vareсед, viud, kanakull ning arvukad taustalinnud. Lindude bossiks on aga kaljukotkas. Ta on küll harv külaline, aga teda austavad kõik teised. Võte läbi taimestikupuhma tatsavast kaljukotkast kõneleb sellest, et kotkas oli sündmusi söödaplatsil seiranud eemalt ning siis otsustanud saabuda jalgsi.

Lindude kohatine agressiivsus söödaplatsil peegeldab nende kirglikku heitlust saagi pärast, konkurentsi. Riikad hiireviud võivad küll kakelda kodukukkede kombel, kuid lõppude lõpuks on see siiski mänguline, mitte letaalne.

Noote merikotkaste suplusetendus rabalaukas on aga ootamatu ja üllatav. Küllap vajas sulestik pärast sööma- aega puhastamist ja korrastamist.

Karu taliuinak lõpeb kevade tulekuga

Karud on omnivoorid ehk kõigesööjad, kelle toidust suurem osa on taimset päritolu. Kuna talvel on sobivat toitu vähe, on karud kohastunud veetma selle perioodi taliuinakus. Taliuinak kestab tavaliselt novembrist märtsini. Et taliuinak edukalt üle elada, toituvad karud suve teises pooles ja sügisel aktiivselt, kogudes naha alla korraliku rasvavaru. Märtsist alates hakkavad karud järk-järgult oma talipesadest lahkuma ning aktiivselt toitu otsima. Kõige varem lähevad liikvele vanemad isakarud ning kõige hiljem, aprilli lõpus või mai algul, emakarud, kellel olid möödunud talvel sündinud pojad.

Karud, keda südatalvel liikumas nähakse, on häirimise tulemusel oma talipesast lahkunud ning otsivad omale uut turvalisemat kohta, kus taliuinakut jätkata. Kui enamasti on häirijaks olnud inimene (metsatööd, jahipidamine vm inimtegevus), võivad segajaks olla ka looduslikud tegurid, sealhulgas hundid. Kord õnnestus mul varakevadel lumele jäetud jälgedele järgi tuvastada, kuidas hundipaar oli "kiusanud" kahe 1-aastase pojaga talipesas olnud emakaru. Emakaru oli teinud kuuse alt mitu sööstu huntide poole nende peletamiseks. Hundid olid lõpuks lahkunud, kuid hiljem oli pesa hüljanud ka karuperekond. Kuigi hundid võivad noore karu maha murda ja ära süüa, ei ole Eestis teadaolevalt selliseid juhtumeid registreeritud. Küll on aga on vaadeldud olukordi, kus hundid ja karu(d) on kokku saanud ning kus on võimalik jälgida nende omavahelist käitumist. Hundid on üldjuhul sellistes olukordades aktiivne pool, kuid selline, kohati agressiivne, käitumine on seletatav pigem uudishimu, mängimise või "kiusamise" sooviga, aga mitte eesmärgiga karu maha murda.

Kõik ei söögi kõiki

Sama elupiirkonda ja samu söödaplatse kasutavad loomad on üldjuhul üksteisega tuttavad, teades üksteise käitumist, reaktsioone ja sellest tulenevalt ka ohtlikkust kokkusaamise korral. Täiskasvanud karu, tundes oma füüsilist üleolekut, üldjuhul ignoreerib hunte ning reageerib vaid juhul, kui hundid liiga pealetükkivaks muutuvad. Karu ja metssiga on mõlemad omnivoorid, kellele sobivaks nuumtoiduks on muuhulgas teravili. Seetõttu külastavad mõlemad tihti nii valmiva teraviljaga põlde kui ka metsloomadele tehtud söödaplatse, kus teravili on kõige laialdasemalt kasutatav peibutussööt. Viljapõlud on suured, mistõttu on seal võimalik samaaegselt toituda erinevatel isenditel või karjadel ilma lähikontakti sattumata. Söödaplats on aga väike ja seal saavad samaaegselt toituda vaid omavahel väga lähedased isendid. Üldjuhul on nii, et oma füüsilist üleolekut tundvad ja selles osas ka teiste poolt aktsepteeritud isendid saavad

süüa esmajärjekorras ning teistel tuleb oodata nende lahkumist ja lootä, et midagi söödavat on veel alles. Tävaliselt on karu söödaplatsil peremees ja metsseal tuleb oma järke oodata, kuigi mõnikord on nähtud ka vastupidist. Sageli on vaadeldud olukordi, kus karu või karud on söödaplatsil ja metsseakari ootab eemal, ohutus kauguses, oma järjekorda.

Kord õnnestus mul näha ühe noore karu taktikat, kuidas söödaplats metsseakarjalt oma valdusse saada. Karu lähenes vaikselt mööda teed ja fikseeris seakarja olemasolu söödal. Lähemale tulles tegi ta mõned kiired, kõva müdinat tekitanud hüpped, mõiratas korra ja jäi siis hiirvaikselt teiste reaktsiooni ootama. Seakari muidugi põgenes selle peale tuhatnelja, misjärel karu rahulikult platsile jalutas, seal kõhuli heitis ja vilja nosima hakkas.

Karupojad on emaga teise aasta kevadeni

Emakarul sünnivad pojad aastavahetuse paiku talipesas. Sündides kaaluvad nad vaid poole kilo ringis, kuid väga energiarikka emapiima toel kasvavad nad jõudsalt, kaaludes märtsi keskpaigaks juba üle kolme kilo. Aprillis, ilma-
de soojenedes muutuvad nad aina aktiivsemaks, teevad juba esimesi ronimisharjutusi, olles siiski oma sünnipesa juures. Pesa juurest lahkub perekond alles aprilli lõpus mai alguses, kui pungad on puhkenud ja rohttaimed on oma võrsed mullast välja ajanud. See ongi karupoegade esimene toit lisaks emapiimale. Selle ajani ei toitu ka emakaru ja kogu poegade toitmiseks vajaminev piim on moodustunud eelmisel sügisel kehasse kogutud rasvarudest. Küll aga käib ema aeg-ajalt joomas, mistõttu on talipesa tehtud mõne veekogu lähedusse. Esimesel eluaastal on osadel poegadel valge krae, mis vanemaks saades tuhmub või kaob üldse.

Karupojad on emaga koos kogu järgneva aasta, lähevad emaga koos magama ning liiguvad koos veel ka järgmisel kevadel, kui pojad on juba 1-aastased. Poegade emakarusid vaadeldaksegi kõige sagedamini teisel

elukevadel, kuna nad hülgavad talipesa tavaliselt aprilli alguspoolel ning liiguvad toiduotsingutel aktiivselt ringi, külastades sageli ka inimese tehtud söödaplatse. Sel ajal on pojad emast suuruse järgi veel selgelt eristatavad. Perekondade lagunemine toimub maikuu, mil karudel algab jooksuaeg. Pojad peletab emast eemale isakaru lähedus, kuna isased karud muutuvad sel ajal noorte karude suhtes agressiivseks ja murravad nad võimaluse korral maha. Väikeste, sama-aastaste poegade emakaru jooksuajast osa ei võta, niisiis sigivad emakarud üle aasta.

Emakarul on tavaliselt kaks või kolm poega, pisut harvem üks või neli ja harva ka viis poega. Näiteks, aastal 2024 oli keskmine karu pesakonna suurus 2,7 poega.

Liigid suhtlevad omavahel

Karu on üksildase eluviisiga loom ning valdav enamus vaadeldud karudest on üksikisendid. Kui nähakse koos kahte või enamat karu, siis on tegemist kas poegade emakaruga, jooksuaegse paariga või eeskätt lähisugulastest moodustunud ajutise paari või grupiga. Karu on polügaamne loom (isakaru püüab viljastada nii palju emakarusid, kui võimalik), paarid moodustuvad vaid jooksuajaks ning emakaru kasvatab poegi üksinda.

Hunt seevastu on karjalise eluviisiga monogaamne loom. Paarid moodustuvad kogu eluks, isa- ja emahunt on koos aastaringelt ning kasvatavad ka oma poegi üheskoos. Klassikaline hundikari koosneb tuumikust, mille moodustab vanematepaar koos nende sama-aastaste järglastega. Vanemate karjade puhul on eeltoodule lisaks hulgas ka osa eelmise pesakonna liikmetest, kes aitavad vanemaid noorte õdede-vendade üleskasvatamisel.

Erinevalt karust ei toimu hundi pesakonna lagunemine üheaegselt, vaid noorte huntide lahkumine vanemate juurest ja iseseisva elu alustamine toimub järk-järgult. Kui esimesed kutsikad võivad karjast lahkuda juba enne aastaseks saamist, siis viimased alles pärast pooleteise aasta vanuseks saamist. Noored, karja juurest lahkunud hundid uitavad siis mõnda ega üksinda ringi, otsides uusi sobivaid vabasid elupaiku, kus paariline leida ja oma pere luua. Kuna neil üksikutel noortel huntidel on jätkuvalt suhtlusvajadus, võivad nad püüda omasuguste puudumise korral luua sõprust ka mõne teise liigi esindajaga. See ei ole muidugi omane ainuüksi hundile, vaid seda on täheldatud ka mitmete teiste liikide puhul. Sel ajal võivad noored isendid püüda luua sõbralikke suhteid isegi selliste liikide esindajatega, kes tavapäraselt hoopis nende konkurendid või lausa toiduobjektid on. Näiteks hiljuti kirjeldati teadusartiklis üht taolist juhtumit Saksamaal, kus šaakal suutis võita emarebase usalduse ja aitas tal pesakonna poegi üles kasvatada.

Koos on turvalisem

Nagu juba varem mainitud, lahkuvad karupojad ema juurest tavaliselt maikuus, olles sel ajal umbes pooleteist aasta vanused. Peale emakarust lahkumist on pojad siiski sageli veel mõnda aega koos, kuid sügiseks on nad üldjuhul juba üksikule eluviisile üle läinud. Siiski võivad ka hiljem, eeskätt heades toitumiskohtades nagu näiteks söödaplatsid, tekkida karudest (va täiskasvanud isakarud) sügisel või varakevadel ajutised seltsingud. Need ajutised seltsingud tekkivad enamasti omavahel lähisuguluses (õed-vennad, ema-pojad-tütred) olevatest samas piirkonnas elavatest ja seetõttu teineteist hästi tundvatest isenditest. Lähedaseimad suhted säilivad

kindlasti mõneks ajaks peale üksikule eluviisile üleminekut eeskätt õdede vahel, kuna erinevalt noortest isakarudest ei lähe noored emakarud sageli uute elupaikade otsingul pikematele rännetele, vaid jäävad sobiva elupaiga ja hea toidubaasi olemasolul elama oma sünnikoha lähedusse. Karudel on võrreldes enamuse meie teiste loomadega suhteliselt pikk noorusiga, suguküpsus saabub neil alles kolme-nelja aasta vanuselt. Seetõttu võivad veel ka kaheaastased teismelised tunda lapselikku rõõmu teineteise läheduses olemisest, kuid kevadeti võib nende käitumises märgata tärkava seksuaalsuse elemente.

Lõhnad tõmbavad

Hundipaar märgistab uriinimärgistega oma territooriumi aastaringselt ning jooksuajal, tavaliselt veebruaris, teeb ta seda mõnevõrra intensiivsemalt. Hunt kaitseb oma territooriumi teiste huntide eest, mistõttu naaberkarjade või -paaride elualad omavahel ei kattu.

Kuigi ka igal karul on oma eluterritoorium, ei kaitse ta seda teiste liigikaaslaste eest, mistõttu võib samal alal elada mitu täiskasvanud isakaru ja emakaru ning lisaks veel eri peredest pärit noorloomad. Sellest tulenevalt võib karude asustustihedus sobivate tingimuste olemasolul kasvada mingil alal üsna kõrgeks, mida hundi puhul juhtuda ei saa.

Täiskasvanud isastel karudel tekib omavaheline konkurents jooksuajal. Juba jooksuaja eelselt, aprillis, hakka-

vad isakarud teineteisele oma olemasolust jõulisemalt teada andma kraapides märgistuspuud ja jättes end nende vastu nühkides sinna oma lõhnamärgiseid.

Liikuv kaader karust või mõnest teisest loomast, kes end puu vastu nühib või maas püherdab, on igati põnev vaatepilt. Samas peab huvilisel lisaks suurele hulgale tööajale ka palju õnne olema, et looduses sellist pilti näha. Seetõttu kasutavad looduspiltnikud ja -filmijad taoliste kaadrite saamiseks sageli spetsiaalseid lõhnaaineid, atraktante, mida sobivasse kohta pannakse ja mis loomades vastava reaktsiooni vallandab. Sama nõksu kasutavad ka näiteks teadlased karvalõkse tehes, et saada uuringuteks karu DNAd. Need lõhnaained on üldjuhul atraktiivsed mitmetele kiskjatele ja kõigesööjatele, sealhulgas ka metssigadele, kes samuti asja vastu elavat huvi üles näitavad.

Mäger üllatab

Ulukite söödaplatsil võib käia palju erinevaid loomi ning nende vahel kujuneb nii liigisiselt kui ka liikidevaheliselt välja omamoodi hierarhia söömisjärjekorras. Sarnased olukorrad tekkivad ka inimese sekkumiseta, näiteks mõne looduslikul põhjusel surnud suurema metslooma korjuse juures. Kui üldjuhul on järjekorras esimene kõige suurem ja tugevam isend, siis teinekord võib selleks olla hoopis väiksem, kuid agressiivsem loom. Mõnikord on aga hoopis nii, et kes on esimesena platsis, see on ka platsi peremees. Ehk siis, variante on palju, hierarhiline suhe on igal juhtumil erinev ning see sõltub sageli rohkem loomade isikuomadustest (vanus mängib siin samuti väga olulist rolli) kui nende liigilisest kuuluvusest. Nii võib tekkida olukord, kus nahaalne mäger noore hundi sööda juurest eemale peletab.

Looma käitumist söödaplatsi juures mõjutab olulisel määral ka see, et sööt on pandud inimese poolt ning selle tegevuse käigus jääb platsile paratamatult maha tema lõhn. Kui lähedal on lisaks varitsusonn, teeb see looma veelgi ettevaatlikumaks. Inimene on looma jaoks igal juhul tõsine oht: uluk ju ei tea, kas parasjagu on inimese käes jahi- või fotopüss või et missuguse salakavala lõksu ta sööda juurde maha pannud on. Vanemad loomad on reeglina märksa pelglikumad, kui noored. Samuti on koerlased (rebane, hunt, šaakal) üldjuhul sellises olukorras mitmetest teistest loomadest (mäger,

karu) ettevaatlikumad. Nõnda võibki rebasele tunduda, et ohutum on mägra suust toidupala ära napsata, kui ise selle järele söödaplatsile minna.

Loomse söödaga varustatud platsil võivad toitumas käia pea kõik meie kiskjad ja kõigesööjad. Suurtest kiskjatest võib taolisel söödaplatsi kõige harvemini näha ilvest. Ilves on osav kiskja ning tarvitab üldjuhul toiduks vaid enda murtud saakloomi. Erandiks võivad olla noored, hiljuti ema juurest lahkunud noorloomad (1-aastased või peatselt selleks saavad), kellel pole veel piisavalt jahioskust ja veel ka võimekust saakloomade, eelkõige tema peamise saakliigi metskitse, murdmiseks. Lisaks võivad söödaplatse külastada ka väga kehvast konditsioonis, näiteks vigastatud või haiged ja vanemad loomad, kes samuti pole võimelised jahti pidama. Huntidest külastavad taolisi platse enamjaolt kutsikad või 1-aastased noorloomad.

Hundikutsikad õpivad elu

Hundikutsikad sünnivad tavaliselt aprillikuus. Sünnituspesa on enamasti väikese koopa moodi ruum mahalangenud puu juurte või tüve all või siis selleks sobivaks kohandatud mägraurg. Sünnituspesa asub tavaliselt mõnes rahulikus, võimalikult metsikus kohas, kuhu inimene satub harva. Esimesel kuul pojad pesakoopast väljas ei käi ning toituvad umbes poolteist kuud vaid emapiimast. Teisest elukuust alates söövad kutsikad ka liha, mida vanemad neile maos toovad. Kolme-nelja kuuselt on kutsikad juba piisavalt suured ja käivad pesa juurest aina kaugemal mängimas, vahel koos vanematega, vahel ka omapäi. Eriti suur on mängulust siis, kui

kõhud on täis söödud. Kutsikate kasvades kasvab ka nende toiduvajadus, mistõttu ei jõua vanemad neile varsti enam piisavalt toitu maos ette kanda. Siis võetakse kutsikad peale edukat jahiretke endale sappa ja viiakse murtud saagi juurde. Jahipidamist hakkavad kutsikad õppima palju hiljem, pisut enne aastaseks saamist.

Hundikari koosneb isast ja emast ning nende kutsikatest, keda on tavaliselt 4-7. Kui tegemist ei ole esmassigijatega, võivad karja hulgas olla ka osad eelmise aasta poegadest. Nii võib hundikarja suurus suvel ületada ka kümmet looma, kuid tavaliselt on see siiski väiksem.

Hundid teevad kambaka

Hundi eeliseks meie teiste kiskjate ees on tema sotsiaalne eluviis, mis võimaldab mitmekesi koos jahti pidada ka suurematele saakloomadele, nagu põdrale või põrsast suuremale metsseale, kellest üksikisendil jõud üle ei käiks. Seda eelist saab edukalt ära kasutada ka siis, kui kedagi endast suuremat ja tugevamat on vaja minema ajada.

Kui hundid on võtnud ette rännaku söödaplatsile, kuid karu on neist juba ette jõudnud, ei taha nad seda mis-

siooni pooleli jätta ja tühja kõhuga lahkuda. Kuigi karu on selgelt tugevam pool, on hundi eeliseks tema kiirus ja see, et neid on mitu. Hoides end ohutus kauguses, on sobiva võimaluse tekkimisel võimalik isegi karu tagumikust naksata, teades, et karul kulub ringi pööramiseks piisavalt palju aega, et hunt jõuaks tema tugevate käpade ja lõugade eest eemale hüpata. Nõnda püüavad hundid karu võimalikult palju häirida, et viimane ära tüdineks ja lahkuks enne, kui kõik suupärane on ära söödud.

